

PREDAJNO GRADITELJSTVO ŽUMBERKA

Osobine predajnog graditeljstva

Gradeći kuću narodni je graditelj gradio organsku tvorevinu, oblička uravnoteženog sa svrhom, prostor svoga života, ne poznavajući doktrine stilova. Govorimo o građevinama ruralne sjedilačke kulture, koje su poput biljke srasle sa tlom i poput biljke od te sraslosti s okolišem, a tako i umiru. Izrasla iz kulture obrade tla, ta kuća, ta dom, izravno se suprotstavlja nomadskim silama pokretljivosti, razaranja i pljačke.

Ta kuća je prije svega: uspostavljen odnos čovjeka (korisnika-graditeljstva) prema svemirskim i zemaljskim autoritetima, prema klimatskim pojavama, prema duhu mjesta i prema društvenom okolišu: ona integrira, sabire u sebi prostorne odrednice čovjeka i mjesta.

Ta kuća je poprište života obitelji, ona je mjera za mjesto obitelji u prostoru svijeta.

Ona je čuvar zavičajnog prostornog identiteta. Kroz stoljeća i tisućljeća predajom je prenošena vještina građenja, od izbora materijala i njegove obrade, do načina građenja. Predajom je prenošena i svijest o razlozima gradnje, koja je uvjetova raščlambu prostora, strukturiranja konstrukcije i oblikovanje građevina.

Tako dolazimo do vrednota predajnog graditeljstva.

Vrednote predajnog graditeljstva

Što nam može značiti lokalni mikrouniverzum života uspostavljen u prostoru tradicijske kuće i njenog okoliša?

Gradeći u tragu tradicije, narodni je graditelj redovito ostvarivao skladan i funkcionalan prostor opstanka, pronalazeći rješenje primjereno vremenu i mjestu, mogućnostima i potrebama, uspostavljajući građevinom bitne odnose prema prirodnom okolišu i društvenoj okolini.

Sabirući u sebi odrednice zavičajnog prostora, tradicionalno graditeljstvo izravno je suprotstavljeno rasapu Svijeta, industrijskom potiranju njegove mnogostrukosti.

Vrednujemo li to graditeljstvo općim arhitektonskim mjerilima, naći ćemo:

- racionalno odmjerene i funkcionalno organiziran prostor prema ljudskoj mjeri
- ograničeno primjenjen i oblikovan građivni materijal

- strukturalno komponiran konstruktivni sistem
- harmonično definiranu prostornu koncepciju
- ekološko prožimanje stvorenog prostora s okolišem
- izbalansirani mikro-univerzum života.

Vrednujemo li to graditeljstvo s pozicije čovjeka-korisnika otkrit ćemo duboku međuzavisnost čovjeka i prostora. Životom u određenom prostoru mi postajemo dijelom tog prostora. Krećući se svojim prostorom, mi posvajamo taj prostor, protežući se na dohvat svojih ruku, domet svojih koraka, u videokrug svojih očiju, na dosluh svojega uha; prostor tako postaje dio naše osobe. Prostor napućujemo aktivnošću tijela i duha, opipavajući i iskušavajući ga osjetilima, a on se vraća u nas kao jeka naše duhovne i tjelesne aktivnosti. Identitet prostora pretače se u naš osobni identitet. Po tom identitetu sudjelujemo u bogatstvu raznolikosti svijeta.

Karakteristike predajnog graditeljstva na Žumberku - pložaj

Kuća na Žumberku nastala je na križišću panonskog i šireg alpskog utjecaja.

Građena na brdskom prostoru, slobodno je položena na parceli, prilagođena nagibu terena. Najčešće je svojom dužom protegom postavljena okomito na slojnice terena, tako da je niži dio kontakta s tlom podrumljen. Rjeđe dužom protegom prati slojnice terena, što je slučaj kad je teren ravan.

Funkcionalna dispozicija sadržaja prostora

Kuća je u pravilu građena u dvije etaže. U podrumu je gospodarski prostor, spremište hrane, alata, a ponekad i štala. U prizemlju, koje jednim dijelom dodiruje teren, a drugim ga nadvisuje, smješteni su stambeni prostori. Najčešće je to dvodjelni prostor koji se sastoji od veže (kuhinja) i kuće (soba), optočen sa dvije strane ganjkom (trijemom) iz kojeg se ulazi u kuhinju, a odatle u sobu.

U zajedničkom zidu između kuhinje i sobe ugrađeno je s kuhinjske strane ognjište, a sa sobne peć. Njeno ložište je uz ognjište u kuhinji, dočim je u sobi peć zatvorenih oplošja optočena kaljevima. U takvim manjim kućama nužnik se nalazi izvan kuće uz štalu.

Uz sobu se može naći i manja sobica (kambra) koja je služila kao spremište.

U veži nad ognjištem izveden je velb (svod) od pruća omazanog ilovačom koji zaustavlja iskre s ognjišta. Dim s ognjišta odlazi na tavan u dijelu veže u kojem nije izveden strop. U novijim kućama sagrađeni su dimnjaci uz zidane kuhinjske peći.

Konstrukcija i metal

Kuća je temeljena na kamenim temeljima. Nadozid temelja, odnosno zidovi podruma su od kamena.

Strop podruma je drveni gredenik, odnosno strop od mosnica, s gornje strane pod prizemlja je od nabijene zemlje.

Zidovi prizemlja su drveni, ali u dijelu uz ognjište i peć izvedeni su od kamena iz protupožarnih razloga. Taj kameni zid prolazi na bočno pročelje i sudjeluje u kompoziciji s drvenim ploham zida od hrastovih planjki (platica).

Otvori u drvenim stijenama su provideni jednokrlnim vratima odnosno dvokrlnim prozorima, u pravilu s trodjelnom podjelom stakla na krilu.

Nad zidovima prizemlja je strop, u sobi drveni grednik s vidljivim gredama koje su s gornje strane oplacane daskama, a u kuhinji je grednik djelomično bez dasadaka, a nad ognjištem s izvedenim svodom od pruća i ilovače, oslonjenim na stropne grede. Krov je dvostrešan, sa skošenjima nad zabatnim trapezima.

Na starijim kućama krovni pokrov je slama ili šindra.

Trijem (ganjak) je ograđen dašćanom ogradom.

Prostorna koncepcija i oblikovne karakteristike

Kuća na Žumberku je prostor opstanka pojedine obitelji. Građevina opostoruje osnovne prostore kuhinju i sobu u stambenoj etaži, a spremište (ili štalu) u suterenskoj.

Ne postoji kuća kvadratičnog tlocrta, uvijek je to izduženi pravokutnik s dvostrešnim krovom, sa strehama i na podužim zidovima i trapeznim zabatom sa zabatnim krovnim skošenjem nad kraćim zidom.

Na sunčanoj strani kuće (u pravilu jug i zapad) krov je napušten preko trijema sa stupovima, formirajući u kontaktnoj zoni prelazni natkriven otvoreni prostor prema okolišu. Kompozicijom primjenjenih materijala; kamen suterena, drvo prizemlja (s kamenim frahmentom uz ognjište i peć), te slamom ili šindrom krova, kuća svjedoči ograničeni rast iz priručnih materijala okoliša, djeluje kao prirodan posljedak ljudske prisutnosti u prostoru Žumberka, duboko etično i ekološko.

Protege građevine rezultat su skromnih ali dovoljnih životnih uvjeta.

Sve proporcije rezultat su primjenjene ljudske mjere u prostoru.

Ugroženost predajnog graditeljstva

Vrednujemo li hrvatsko predajno graditeljstvo s pozicije nacionalnih vrednota, otkrit ćemo međuzavisnost prostornog koncepta i nacionalnog bića. Kuća je dom, dom je embrio domovine. Raznolikosti, što ih prepoznajemo u autohtonostima panonskog, kontinentalnog-brdskog (kojem pripada i žumberačka kuća) i mediteranskog prostora, ne umanjuju domovinsku dimenziju svakog od tih domova. To je bogatstvo življenog prostora, kojim se gradi jedinstvo u raznolikosti Hrvatske, vlastiti neponovljivi način postojanja. A on je u slučaju predajnoga gospodarstva ugrožen.

Epohalni lom s tradicijom

Ideja o progresu kao smislu postojanja po mom mišljenju jedna je od najopasnijih floskula industrijskoga doba. Vođeni tom idejom provodili su industrijsku revoluciju XIX. i XX. stoljeća, a njome posredovane društvene revolucije prouzročile su epohalni lom s tradicijom. Ravnoteža sveukupnih odnosa bića i stvari je poljuljana. Sklopovi neprirodnih procesa dovode u pitanje i sam opstanak planete, živog svijeta i ljudskog roda.

Na zapadu lom se događao pod diktatom ekonomskih uvjeta, koji su poprimali značenje nužnosti i odatle djelovali na duhovnu sferu, dok je lom na Istoku izazvan indoktrinacijom ideje o napretku, koja je trebala potaknuti preobrazbu ekonomske sfere.

Taj epohalni lom u tradicijom, vidljiv u svim segmentima života, posebno se očituje u prekidu vječnog tijeka građenja, s posljedicom gubitka prostornog identiteta vjekovnih naselja i nastambi.

Imperativ građenja u tragu tradicije

Pred gubitkom zavičaja, kakav prijeti i od epohalnog loma s tradicijom postavljamo tezu o potrebi građenja u tragu tradicije.

Plodna komunikacija s predajnim graditeljstvom ne nastaje u izravnom oponašanju, već na razini arhitektonskih i etičkih principa, što se utjelovljeni u toj arhitekturi pojavljuju kao sugestivni inspirativni potencijal podjednako u doživljajnoj i misaonoj sferi.

Otkrit ćemo tako neke trajne načine komuniciranja prostorom, čiju bismo promjenjivost u vremenu mogli usporediti s promjenjivošću govornog jezika, kojim se sporazumijevamo već tisućljeća.

Očigledno, postoje konstante prostornih značenja, što se provlače kroz vrijeme kao putokazi autohtonog prostora, jednako kao što jezik, unatoč svim mijenama počiva na izvornoj supstanciji. Nastajući kao odgovor na sasvim određene osobine ili društvene potrebe svojih korisnika, svaka građevina postaje slika svjetonazora svog vremena. Istodobno, ne počinjući niti završavajući samom sobom, građevina ostaje i karika u vječnom tijeku građenja.

Uspostavljanjem kontinuiteta građenja u tragu tradicije mogli bismo ostvariti više ciljeva:

- harmoničniji odnos čovjeka s prirodom
- zdravlje stanovanja
- ekonomičnije građenje
- očuvanje prostorne slike regionalne specifičnosti
- svoje mjesto u bogatstvu raznolikosti svijeta, svoj mikro-univerzum života.

Mogućnost očuvanja i revitalizacije postojećih građevina

Očuvanje građevine ima tehničke pretpostavke, koje proizlaze iz fizičkog stanja građevine i životne pretpostavke, koje ovise o potrebama i mogućnostima vlasnika-korisnika.

Dio promatranih građevina još je u stambenoj funkciji dok je veći dio napušten, služeći tu i tamo pomoćnim gospodarskim funkcijama. Napušteni su upravo najstariji i za očuvanje graditeljske baštine najvredniji primjerci.

Prema iskustvu koje nije samo naše za uspješno očuvanje ovih građevina, nužan preduvjet jest da budu nastanjene, bilo za trajno stanovanje, bilo za sekundarno stanovanje (vikend, ferije), bilo za stanovanje u funkciji seoskog turizma.

Nakon izvršene valorizacije, koja bi se trebala sustavno provesti u prostoru Žumberka od strane nadležne službe zaštite spomenika, za valorizirane primjerke trebalo bi osigurati povoljne financijske uvjete za obnovu, dovoljno stimulativne, da ih vlasnici-korisnici požele prihvatiti.

Sredstva za revitalizaciju, mogla bi se dobiti samo na osnovu tehničke dokumentacije, koja bi bila izrađena u skladu s principima zaštite, konkretno za svaki pojedinačni slučaj. Iskustva pokazuju, da je tehnički moguće sanirati ovakve građevine i isto tako adaptirati ih u skladu sa suvremenim potrebama, gdje to propozicije zaštite dozvole, a potrebe korisnika opravdavaju

Kod primjene autentičnih materijala ne bi smjelo biti problema ni s kamenom (podnožje odnosno suteran) ni s drvetom (stijene, stropovi, krovna konstrukcija).

Kad je riječ o krovnom pokrovu, problema može biti sa slamnatim pokrovima, međutim u slučajevima gdje je to opravdano, krovni pokrovi se mogu oblikovno i funkcionalno uspješno razriješiti suvremenim materijalom šindrom na daščanoj podlozi, jer ta šindra oblikovno slijedi pokrov prirodnom šindrom na daščanoj podlozi, jer šindra oblikovno slijedi pokrov prirodnom šindrom, i ne opterećuje građevinu neprihvatljivim opterećenjem. Gdje konstrukcija podnosi opterećenje, mogao bi se primijeniti i biber-crijep.

Otvore prozora i vrata treba sačuvati u autentičnim proporcijama i raščlambi okana (u pravilo 1 krilo je raščlanjeno na 3 stakla).

Svi ostali primjenjeni novi materijali i konstrukcije trebali bi biti u skladu s osnovnim naslijeđenim oblikovnim karakteristikama građevine.

Propozicije za građenje u tragu tradicije na Žumberku

* Kuću prilagoditi nagibu terena na dodiru prizemlja s okolnim tlom uspostaviti kontaktnu zonu. U dijelu gdje je teren niži izvesti podrum.

* Tlocrtnu dispoziciju riješiti tako, da se uspostave optimalni odnosi prema suncu, pejzažu, cesti, parceli.

* Kuću projektirati s osnovnim izduženim pravokutnim tlocrtom.

* Krov projektirati dvostrešan sa strehama koje leže na uzdužnim zidovima, na čelima skrovna skošenja nad zabatnim trapezom.

* Nagib dvostrešnih krovnih ploha 45 stupnjeva, a zabatna skošenja strmija (od 45-60 stupnjeva).

* Kontaktne zone kuće s okolišom (trijemove) pokriti krovnim napustima.

* Prozori pravokutnog formata s dužom vertikalnom stranicom. Zaštita prozora žaluzinama.

* Poželjni materijali za osnovne dijelove građevine:

- nadtemeljni zidovi: - kamen
- stijene prizemlja: - opeka ožbukana
- drvene platice
- stropovi podruma: - polumontažni / ferti
- stropovi prizemlja: - polumontažni / ferti/ nad opečnim
- zidovima
- drveni nad drvenim
- stijenama od platica
- krovna konstrukcija: - drvo
- krovni pokrov: - šindra
- biber-crijep
- stolarija: - drvo